

Corrado Augias

Istanbuli saladused

Ühe pealinna lugusid,
paiku ja legende

Itaalia keelest tõlkinud

Kaidi Saavan

Originaali tiitel:

Corrado Augias

„I segreti di Istanbul“

Giulio Einaudi editore s.p.a, 2016

© Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino, 2016

Kõigi raamatus leiduvate fotode õigused kuuluvad autorile.

Eestikeelne tõlge © Kaidi Saavan ja Tänapäev AS, 2018

Toimetanud Teele Saul-Kaasik

Kujundanud Angelika Schneider

ISBN 978-9949-85-421-9

www.tnp.ee

Trükitud AS Pakett trükikojas

Sisukord

9	Vajalik sissejuhatus
16	Kust algab reis
29	Kuid reis võib alata ka Itaaliast
36	Nagu Pariisi bulvar
50	Ühe katedraali lõputu tühjus
59	Tsirkus imperaatorile
68	Sultanite salavõim
75	Haarem: kuningannad, orjad
89	Üks pikk juudijutt
103	Naine, kes õpetas ravima
115	Kristluse sünnipaik
123	Saladuslik Theodora
134	Halastamatu Irene
150	Vägivald risti nimel
165	Armastus Orient Expressis
177	Kaubitsejatest ja sõduritest
189	Kui Mehmed II Bütsantsi hävitas
204	Viimase sultani kurb lõpp
221	Loojang Bosporuse kohal
227	Kasutatud kirjandus
230	Tänuõnad

İstanbuli saladused

Oo, İstanbul! Kõigi nimede hulgas, mis
mind võluvad, on see alati lummavaim.
Nii kui seda kõlamas kuulen, kerkib
mu silme ette kujutelm: nii kõrge,
kõrguv, ning ähmaselt kaugel maastiku
taustal joonistub midagi hiiglaslikku –
linna siluett, millele pole võrdset.

PIERRE LOTI, 1900

Vajalik sissejuhatus

See jutustus erineb mu eelnevatest linnadele pühendatud lugudest. Pariisis elan ma ühe osa aastast; New Yorgis elasin neli aastat; Londonit külastan regulaarselt, sest seal elab mul sugulasi; Roomas olen ma sündinud, pikalt elanud ja armastan seda linna nagu vana maja, mis on käest ära lastud, aga siiski kallis. İstanbul ei sobi neist mitte ühegi kategooria alla, ometi näeme hiljem, et tal on mu sünnilinnaga palju ühist.

See oli avastus, mille tegin aastate eest korrespondendina tööreisil olles. Olgugi et aega nappis, oli mulje väga võimas: İstanbul on nagu Rooma – linn, mis laseb end avastada. Ta näitab oma kihte, erinevaid elusid, eelnenud poliitiliste režiimide jälgi, mis on toonud linna mitmeid kultuure, mis on jätnud oma jälje hoonetesse, müüridesse, monumentidesse, isegi avatud paikadesse nagu hipodroom või Marmara mere ja Bosporuse väina kaldapealsed. Ühesõnaga, see on linn, mida tasub uurida mitte ainult laiuti, vaid ka sügavuti.

Ülejäänud İstanbul, taas nagu Roomagi, kannustab uurima, innustab keda iganes, kes soovib linna lähemalt vaadata ja sellest rohkem teada saada: päritolu, areng, võim, sõjad, religioonid, tööstus, äri, langus. Topeltlangus.

Enne sultanit, jumala asemikku maa peal, olid seal Rooma valitsejad, kes samuti väljendasid jumala tahet ning keda kummardati. Enne suurejoonelisi mošeesid olid seal, sellest kurnava saatusega linnast mitte kaugel sündiva, oma õpetust alles vormiva kristluse basiilikad. Rohkem kui tuhandeaastane Bütsantsi tsivilisatsioon neelati ühel 1453. aasta kevadpäeval ootamatult alla. Oma valgustatud ja metsiku ülemvõimu, traditsioonide, riietuse, protsessioonide,

toitumis-, keele- ja seksuaaltavadega jätsid Osmanid sellele killule läänest, mille Constantinus Suur oli Bosporuse kaldale rajanud, tugeva idamaa jälje, mis valitseb seal tänaseni.

See, mis tookord paljudele kohkumust, kannatusi ja mõõtmatud kaotusvalu põhjustas, on tänapäeval üks peamisi linna võluseid. Lisaks juhtub kultuuride vahetumisel alati, et pealetuleva kultuuri jälg varjutab eelnenut, kuid ei suuda seda täielikult kustutada. Tuleb taas meenutada, et nii juhtus ka Roomas, kus varakristlaste kirikus avastati liigutavaid jälgi Rooma riigi aegsest basiilikast, mida oli püütud naiivselt peita.

Nobeli preemia laureaat Orhan Pamuk, kelle autobiograafilist raamatut İstanbulist ma üsna palju sirvisin ja mis on meile sel teel kaaslaseks, kirjutab muu hulgas: „İstanbulis, erinevalt Lääne linnadest, kus asuvad suurte minevikuumpeeriumide varemed, pole ajaloolised monumendid kaitse all olevad reliikviad, mida eksponeeritakse nagu muuseumis ja millega uhkeldatakse. Siin elavad varemed linnaga koos.“ Pole päris tõsi, et selline kooselu on täiesti unikaalne. Tuntud kirjanik on jätnud arvesse võtmata, et Roomas on samamoodi. Ka selle linna varemed moodustavad loomuliku osa tänapäeva suurlinna elust. See on üks neist loendamatumatest sarnasustest kahe pealinna vahel, mis kandsid pikka aega ka sama nime*.

See korduv sarnasus ja huvitavad tõigad olid need, mis mind İstanbulist rääkima panid. Kuid seekordne jutustus erineb eelmistest; seda ka lähenemisviisilt. Esimese asjana tuli lahendada keelelised raskused. Mind aitasid mu lahked türklastest sõbrad, kes räägivad laitmatut itaalia keelt, või siis kasutasin seal enamkasutatud Euroopa keeli: prantsuse ja inglise keelt (just selles järjekorras). Üritasin eraldada linna – või mõne monumendi – erinevaid kihte, et anda

*

İstanbul (tollal Konstantinoopol) sai 330. aastal Rooma riigi uueks pealinnaks ning nimetati Uueks Roomaks. (Siin ja edaspidi tõlkija märkused.)

nende kaudu ülevaade olnud aegadest ja sündmustest. Pidin tabama İstanbuli vaimu, niivõrd kui see välismaalasel on võimalik, loobumata üllatustest, mida pakuvad rohked avastused. Kasutades neid hoopis ära, püüan tuua lugeja ette imetluse, mida tundsin.

Mind lohutas sarnaste tunnete ning järeltuste lugemine teiste İstanbulis viibinud Euroopa rännumeeste ja kirjanike raamatutest. İstanbul on olnud sajandeid soovitud reisisiht, mõnikord valestimõistetud, teinekord armastatud, aga alati imetletud, alates linna imelisest siluetist idataeva taustal. See kuusirp, mis pole sugugi juhuslikult Türgi vabariigi lipul, ei ole selline, mida näeme ükskõik millise teise Euroopa riigi taevas; linna eriline lõhn, helid, meremeeste hõiked ning vees peegelduvad tuled on ja ei ole samad, mis mujal meie kontinendil asuvas sadamas. Need muudab teistsuguseks kirjeldamatu tunne, mida kunagi nimetati eksootikaks ning mis vaatamata kõigele veel elab, olgugi et paljude linnade massturismile üleminek on seda vähendanud ja linnu lähendanud.

Peruu kirjanik Mario Vargas Llosa väidab oma essees „La civilización del espectáculo“, et sageli ei taibata, kuidas suurte muuseumite ning ajaloomälestiste masskülastused ei peegelda ehedat huvi niinimetatud kõrgkultuuri vastu, pigem on tegu lihtsa eputamisega, kuna neis kohtades käimine on postmodernistliku aja turistile kohustuslik:

Selmet panna ta minevikust ja klassikalisest kunstist huvituma, annavad külastused talle faktidest miinimumteadmised. Piisab pilgu peale viskamisest, et vaigistada oma (kultuurihuvilist) südametunnistust. „Meelelahutuse otsingul“ turisti külastused moonutavad muuseumite ja mälestiste tõelist tähendust ning võrdsustavad selle täiusliku turisti teiste kohustustega: Itaalias olles süüa pastat ja tantsida tarantellat, Andaluusias aplodeerida flamenkole ja cante jondo'le, Pariisis maitsta tigusid ja külastada Louvre'it või vaadata Folies Bergère'is etendust.

Kirjaniku sõnad võivad kõlada veidi moraliseerivalt – küllap need seda ka on –, kuid neil on tõepõhi all. Liikuda maailmas ringi,

et vaadata vaid asjade kesta... see ei tasu lennupileti hinda ära ka odavlendude ajastul. Mälestusmärkide kesta saab vaadata ka kodust, mugavalt teleka või arvutiekraani ees istudes. Sest reisida, sõita kuhuigi kaugele, et midagi näha, mitte ainult vaadata, on mõtet vaid siis, kui teha see reis teistsugusel moel. Lihtsalt „pilgu peale viskamisest“, nagu kirjutab Vargas Llosa, ei piisa. Tuleks teada, mille ees seisad. Mitte vaid mõnd daatumit või nime, aga ka asjaolusid, sündmusi, inimesi, muutusi.

Iseäranis kehtib see juhul, kui külastada mõnd suurepärast ajalooaramut, linna, millel on lugusid – ükskõik millist kuulsat linna –, ent eriti Rooma, Jeruusalemma ja İstanbuli puhul. Sest ka İstanbul on sarnaselt teise kahega erakordne, igavene linn, mis on tulnud läbi sajandite, muutnud oma olemust, keelt, religiooni, poliitilist suunda, võimutsenud laiade alade üle, jättes neile oma jälje, osalt ka tänu asendile kahe kontinendi vahel. Traakia (Balkani poolsaare kaguäär) ja Anatoolia (piirkond, kust tõuseb päike, kr *anatole*) on olnud maailma suurimate tsivilisatsioonide hälliks, hetiitidest kreeklasteni, kui piirduda antiikmaailmaga; vähehaaval on saadud osaks Pärsia, Makedoonia, Rooma, Rooma-Bütsantsi ja Osmanite impeeriumist Türgi vabariigini välja. Linn on nime muutnud kolm korda: Bütsants, Konstantinoopol, İstanbul. 19. sajandi keskel kuulis linna tänavatel türki, kreeka, armeenia, itaalia, heebrea, prantsuse ja inglise keelt.

Asudes Roomast tuhande neljasaja kilomeetri kaugusel (linnulenult) andis Bütsants-Konstantinoopol-İstanbul tsivilisatsiooni ühele perioodile mitte ainult valitsuse, vaid ka lootuse võimalusest juhtida kogu teadaolevat maailma ühestainsast paleest.

Kui İstanbuli jõudes vaadata mööda ajalookeerdkäikudest, mis on linna kujundanud, jääme lisaks suurele hulgale kasulikust teabest ilma ka parajast portsust „meelelahutusest“, mida ühelt reisilt ootame: pildilt nähtu äratundmisrõõm, heameel, mis tekib, kui leiame linna siluetis selle, mida hoiab endas ühe foto, jutustuse või vana raamatu mälu. Monumendid on tummad, varemed dešifreerima-

tud. Muuseumides konserveeritud eksponaadid muutuvad tähtsusetuks, kui neid ei osata tõlgendada, kui ei teata, millise sündmuse tunnistajad või peategelased need olid, milliseid mälestusi on vaja esile kutsuda, et need endast rääkima panna. Tunnistagem nüüd ausalt ja lühidalt: milleks on meil lõppkokkuvõttes vaja kogeda teekonna vältimatuid sekeldusi, tüütuid tunde lennukis, kruiisi võltsi peomeeleolu.

Kuid sel kõigel on ka teine tähendus, mida võiks otsida ja avastada. Seda saab defineerida ühe sõnaga: maaliline. Orhan Pamuk kirjeldab seda oma autobiograafias. Ta märgib Inglise kunstiajaloolasele John Ruskinile tuginedes, et vaateid, mida me nimetame maalilisteks, iseloomustab neid moodustavate elementide juhulikkus. Maaliline on see, mis ammutab oma ilu aegadest ja viisidest, mida tema looja ette ei näinud. „Maaliline ilu tekib ümber teose sajandeid hiljem, kasutades selleks luuderohu, taimi, muru ja muud looduslikku (kaljusid, laineid, merd, isegi pilvi). Tegu on juhusliku iluga.“ See on sündinud inimajaloo või looduse dikteeritud rakursist.

Nõustun selle määratlusega. Mulle meenuvad mitmed Grand Touri aja rändurite tehtud Itaalia maastikuvaated. Nad olid võlutud antiiksetest varemetest, mõnest kaarest, jumalakujust, poollagunenud tornist, mis on aja jooksul kattunud kõrge ja tiheda taimestikuga, mille alt algne ehitis vaevu paistab. See, mis nende silmale avanes, oli uus teos – segu teosest, mille on loonud korralikud kultuuritraditsioonid ja kaootiline loodus.

Seda ühitamatuse tunnet, mis on nii sügavalt romantiline, ei leia linnadest, kus varemed on muudetud külastuskõlblikeks ja reeglitele vastavalt konserveeritud. Pamuk soovib minna neid vaateid otsima äärelinnadest, kus lagunenud müüris, selle harjadel ja tornides või antiikse kindluse rusudel kasvavad taimed ning isegi puud. Tänapäeval on sellised kurvad varemed, mida nimetame maalilisteks, pea kõik kadunud, kuid İstanbulis, nagu peagi näeme, võib neid veel kohata.

Öeldakse, et kurbus iseloomustab İstanbuli elanikke, aga selle sõna tähendusse tuleks süüvida. Siinkohal aitab meid taas Pamuk, kirju-

tades, et kurbusel pole siin pistmist mitte niivõrd üksikisiku melanhooliaga, vaid see läheneb pigem tähendusele, mille annab Claude Lévi-Strauss oma „Nukras troopikas“*. Kui tundub antropoloog kõneleb *tristesse*'ist, ei viita ta üksikisiku valule, vaid kultuurile ja ühiskonnale, kus on miljoneid – kollektiivsele tundele. Türklastel on sõna, mis kirjeldab seda hingeseisundit: *hüzün*. See näib olevat sama sobilik sõna kui *tristesse*, mis annab sellele sotsiaalse tähenduse ja kirjeldab eluviisi. Võib-olla läheneb see portugallaste *saudade*'le, mis tuleneb ladinakeelsest *solitudo*'st. See on õhkõrn loor, mis koosneb melanhooliast ja kahetsusest, et kaotatu ei tule enam iial tagasi. Seda on keeruline täpselt kirjeldada, aga kirjanduse ja muusika puhul tunneb selle imehästi ära.

Vaatamata muutustele jääb İstanbul maailmas ühtseks tervikuks, kui mitte muu, siis selles sisalduva ajaloo hulga ning jälgede tõttu, mille nii kaugemale ulatuv minevik sinna on vajutanud. Kes otsustab seda linna külastada, peaks suutma neid jälgi märgata, andes sellega müüridele, tornidele, varemetele – oma kujutluses – veidi elu ja mõtet ka nüüd, kus igasugune hiilgus on kadunud. Otsida ja taasluua jälgi inimühiskonna ühest võimsamast tsivilisatsioonist, kus elas küllaga võimsaid kujusid, kes hiilgasid nii oma mõistuse kui ka julmusega. Seejärel võib sündida ime: seistes vaikuses krüpti, obeliski, valendava Bütsantsi mosaiigi ees, valitsejate paleede sammaskäikude varjus või pooleldi uppunud basiilikast kostva rütmilise tilkumise kajast, võib juhtuda, et unustad tänapäeva linna lakkamatu tormlemise, leides end mõneks üürikeseks hetkeks nii heade kui ka halbade sündmuste kajast, mis siin aset leidsid.

Eelmistes raamatutes Pariisist, Roomast ja teistest linnadest lähtusin oma lugudes paljuski erinevatest perekondlikest põhjustest; İstanbul on olnud mu loendamatu reise jooksul imeline jätkuv avastus, seda ka tänu oma siiani olemasolevatele maalilistele

*

Lévi-Strauss, C., Nukker troopika. Tlk Indrek Koff.
Tallinn: Varrak, 2001.

nurkadele; elanike mõistatuslikule iseloomule; sarmile, mis ei tule vaid minevikujälgedest, vaid ka oleviku kaosest; jõust, milles on räpasust, suitsu, kontraste, prahti, varemeid; ning pidevast valikust, kuhu siis tegelikult kuuluda – identiteet, mis ripub sajandeid lõksus kahe maailma vahel.

Kui sel raamatul on mõte, siis seisneb see arvatavasti selles, et siin püütakse neid keerulisi tundeid edasi anda.